

УДК 338.24:005.936.5-027.33

В. А. Голян,
д.е. н., професор, відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів
і природокористування України "Боярська лісова дослідна станція", м. Боярка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2502-4573>

Ю. Б. Заставний,
доктор філософії в галузі економіки,
Заслужений працівник сільського господарства України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9033-8018>

Г. В. Недопад,
доктор філософії в галузі фінансів, банківської справи та страхування,
Луцький національний технічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7692-861X>

Р. В. Коробка,
к. е. н., докторант,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-8878-0153>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.7.13

ФІНАНСОВО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ ЯК КЛЮЧОВОЇ ЛАНКИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: РЕГІОНАЛЬНІ ТА ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ

V. Holian,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Separate division of National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine "Boyarka forest research station", Boyarka
Y. Zastavnyy,
PhD in Economics, Honoured Worker of Agriculture of Ukraine, Kyiv
H. Nedopad,
Doctor of Philosophy in the Field of Finance, Banking and Insurance, Lutsk National Technical University
R. Korobka,
PhD in Economics, Doctoral candidate, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

FINANCIAL AND INVESTMENT SUPPORT OF THE WASTE MANAGEMENT SECTOR
AS A KEY LINK IN THE GREENING OF THE NATIONAL ECONOMY:
REGIONAL AND SECTORAL PECULIARITIES

Обґрунтовано, що диверсифікація джерел фінансово-інвестиційного забезпечення реінжинірингу сфери поводження з відходами виступає ключовою складовою екологізації національної економіки, оскільки передбачає пошук реалізації пріоритетів ресурсо- та енергозбереження, а також упередження негативного впливу потоків відходів на здоров'я громадян та стан навколишнього природного середовища. Встановлено, що створення умов для нарощення

ня обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення ресурсозбереження, в першу чергу економії первинної природної сировини та утилізації вторинної природної сировини, потребує застосування комплексу бюджетно-податкових, грошово-кредитних, митних, компенсаційних та ліцензійно-регламентних інструментів стимулювання утилізації ресурсної цінності відходів задля нарощення обсягів виробництва енергії з відновних джерел. Виявлено, що у 2015–2020 роках у динаміці номінальної величини сукупних витрат у поводженні з відходами за всіма джерелами фінансування в цілому по Україні спостерігається висхідний тренд, що в основному зумовлено інфляційно-девальваційними процесами, а не реальним збільшенням обсягів фінансування вторинного ресурсокористування. Обґрунтовано, що з метою активізації процесів екологізації національної економіки визріла необхідність у розбудові науково-дослідної бази поводження з відходами з метою розроблення технологій, котрі дадуть можливість максимальною мірою вилучати ресурсну цінність з матеріально-технічної субстанції різноманітних видів відходів і паралельно з екологічними проблемами також вирішувати проблеми енергетичного спрямування. Доведено, що при проектуванні дорожньої карти нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації та реконструкції інфраструктури поводження з відходами необхідно враховувати те, що регіони України різняться структурою утворених відходів різноманітних ланок матеріального виробництва (у старопромислових регіонах та регіонах, де базовою ланкою господарства виступала хімічна індустрія, основною проблемою є утилізація хвостосховищ; у регіонах непромислової спеціалізації ключовою проблемою виступає утилізація відходів сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва з метою виробництва паливних продуктів).

It is substantiated that diversification of sources of financial and investment support for the reengineering of the waste management sector is a key component of the greening of the national economy. It provides for the intensification of the implementation of resource and energy saving priorities, as well as prevention of the negative impact of waste flows on public health and the environment. It is established that creating conditions for increasing the volume of financial and investment support for resource conservation, primarily saving primary natural raw materials and recycling secondary natural raw materials, requires the use of a set of fiscal, monetary, customs, compensation and licensing and regulatory instruments to stimulate the utilisation of the resource value of waste in order to increase the volume of energy production from renewable sources. It is found that in 2015–2020, the dynamics of the nominal value of total waste management costs for all sources of financing in Ukraine as a whole shows an upward trend. That is mainly due to inflationary and devaluation processes, rather than a real increase in the volume of financing for secondary resource use. It is substantiated that in order to intensify the processes of greening the national economy, there is a need to develop a research base for waste management in order to develop technologies. That will allow to maximise the resource value of the material and technical substance of various types of waste and, in parallel with environmental problems, also solve energy problems. It is proved that when designing a roadmap for increasing the volume of financial and investment support for the modernisation and reconstruction of waste management infrastructure, it is necessary to take into account that the regions of Ukraine differ in the structure of waste generated by various links of material production (in old industrial regions and regions where the chemical industry was the basic link of the economy, the main problem is the disposal of tailings. In regions of non-industrial specialisation, the key problem is the disposal of waste from rural areas).

Ключові слова: фінансово-інвестиційне забезпечення, екологізація, сфера поводження з відходами, регіональні особливості, територіальна громада, утилізація, побутове сміття.

Key words: financial and investment support, ecologisation, waste management, regional peculiarities, territorial community, recycling, household waste.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Надмірний техногенний вплив на довкілля, який зумовлений значними обсягами утворених за тривалий пе-

ріод промислових та побутових відходів, вимагає реалізації комплексу реінжинірингових заходів з метою мінімізації еколого-деструктивних впливів стихійних звалищ побутового сміття та відходів, котрі утворилися у різноманітних сегментах господарського комплексу, на довкілля. Такі реінжинірингові заходи мають стосу-

ватися, в першу чергу, розбудови інфраструктури утилізації відходів з метою використання їх ресурсної цінності у виробничих та енергетичних цілях. Сьогодні — це вимога часу, оскільки російська агресія вимагає диверсифікації джерел енергетичного постачання та зменшення залежності від зовнішніх джерел постачання мінеральних палив. З огляду на це реінжиніринг сфери поводження з відходами — ключова складова екологізації національної економіки з огляду на реалізацію пріоритетів ресурсо — та енергозбереження, а також з огляду на необхідність упередження негативного впливу на навколишнє природне середовище. Каталізатором процесів підвищення результативності використання ресурсної цінності вторинної природної сировини та побутового сміття виступає активізація інвестиційної діяльності у сфері продукування, транспортування, розміщення, утилізації та захоронення відходів. Поряд з інвестиціями потрібні також фінансові ресурси для нарощення обсягів поточних витрат, пов'язаних з утриманням та експлуатацією інфраструктури поводження з відходами. Тому диверсифікація джерел фінансово-інвестиційного забезпечення сфери поводження з відходами виступає необхідною передумовою екологізації національної економіки в цілому. Результативність нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення вторинного ресурсокористування також залежить від усестороннього врахування галузевих та регіональних особливостей утворення відходів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В економіці природокористування, особливо в останні десять років, жваво обговорюються проблеми фінансово-інвестиційного забезпечення сфери поводження з відходами з огляду на передову іноземну практику вторинного ресурсокористування та потребу у нарощенні енергетичного потенціалу національного господарства. Актуальність фінансово-інвестиційного забезпечення сфери поводження з відходами розглядається як одна з основних проблем вторинного ресурсокористування в цілому. На переконання В. Міщенко та Т. Омеляненко, проблема відходів за своєю сутністю в цивілізаційному контексті відноситься до категорії перманентних, а відтак потребує постійної, системної уваги до себе. З цієї точки зору в Україні стратегія її вирішення залишається неформованою. Нестійкою є фінансова безпека цієї сфери, що має особливо насторожувати. Орієнтація на вивезення відходів для знищення за кордон в стратегічному відношенні є недалекоглядною. Створюючи надмірне навантаження на бюджет вона одночасно блокує створення власної інфраструктури поводження з відходами. Певна спекуляція екстремальністю ситуації породжує авральні підходи до ліквідаційних заходів тощо [4]. За належного рівня фінансово-інвестиційного забезпечення проблема поводження з різноманітними видами відходів може трансформуватися у вагомий чинник підвищення рівня енергетичної самодостатності та ресурсозбереження і позитивним чином вплинути на нарощення обсягів виробництва конкурентоспроможної на національному та закордонному ринках продукції.

Як стверджує Ю. Маковецька, регулююча роль екологічних податків за утворення та розміщення відходів сьогодні є мінімальною. Кошти від надходжень даного фіскального інструменту до публічних бюджетів спрямовують не лише на проблему поводження з відходами, а й на інші природоохоронні заходи — тобто ці кошти розпорошуються. До того ж заходи, що фінансуються переважно направлені не на розбудову інфраструктури поводження з відходами, а на ліквідацію наслідків. Визначити частку яка спрямовується на поводження з твердими побутовими відходами важко. Однак досить очевидно, що для вирішення проблеми утилізації цієї групи відходів зазначеного джерела коштів недостатньо [2]. Тобто констатується наявність надмірно уніфікованої системи фіскального регулювання поводження з відходами, що не дає можливості сформувати надійні джерела фінансово-інвестиційного забезпечення вторинного ресурсокористування. Більше того, має місце факт відсутності прямого взаємозв'язку між накопиченням у публічних бюджетах екологічного податку за утворення та розміщення відходів і бюджетним фінансуванням заходів з їх утилізації.

І. Сотник основну увагу зосереджує на створенні сприятливих умов для активізації інвестиційної діяльності у сфері ресурсозбереження. На її думку, в даному контексті необхідно забезпечити зниження податкового тиску на суб'єктів малого підприємництва за інноваційними та ресурсоефективними напрямками діяльності; надання державної підтримки з пріоритетних інноваційних напрямків ресурсозберігаючої діяльності; обмеження монополізму у ресурсному секторі, виробництві і обслуговуванні ресурсозберігаючих техніки і технологій; стимулювання конкуренції шляхом формування правового поля для підприємств та організацій, що надають послуги з ресурсозбереження; запровадження екологічної сертифікації та ліцензування у сфері ресурсовикористання і ресурсозбереження, спрощення процедур ліцензування і сертифікації вітчизняного й імпортного (у разі відсутності українських аналогів) ресурсозберігаючого устаткування за відповідності його міжнародним стандартам [7]. Тобто створення умов для нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення ресурсозбереження, в першу чергу щодо економії первинної природної сировини та утилізації вторинної природної сировини, потребує застосування комплексу антикризових, антимонопольних, ліцензійно-регламентних та фіскально-бюджетних заходів.

Інвестиційний вимір модернізації інфраструктури поводження з відходами системно розглянуто Н. Мединською. В цьому контексті, на її думку, ключовими питаннями є: адекватність існуючої системи фіскального регулювання розміщення відходів передовим іноземним практикам, наявність надійних джерел інвестування проєктів утилізації різноманітних видів відходів і виробництва на цій основі продукції з високою доданою вартістю, можливість отримання кредитних ресурсів операторами утворення відходів, а також підприємствами, які спеціалізуються на їх переробці [3, с. 34—35]. Тобто необхідно перманентно наближати вітчизняний регуляторний механізм поводження з відходами до кращих іноземних практик, прикметними рисами котрих виступає диференціація ставок податків за утворення

та розміщення відходів з метою стимулювання процесів максимізації використання їх корисної цінності у виробничих та енергетичних цілях.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є аналіз сучасного стану фінансово-інвестиційного забезпечення сфери поводження з відходами та обґрунтування напрямів його нарощення на основі врахування регіональних та галузевих особливостей вторинного ресурсокористування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Зневажання проблемою поводження з відходами було прикметною рисою діяльності більшості урядів України з початку 90-х років. Трагедія на Грибовицькому сміттєзвалищі (поблизу Львова) 2016 року змусила громадськість і владу по-іншому подивитись й заговорити про цю проблему, особливо поблизу великих міст. Хоча владі більшості обласних центрів і великих міст ще 10—15 років тому іноземні підприємці пропонували проекти утилізації відходів на переповнених (уже тоді) сміттєзвалищах. Трагедія на Грибовицькому сміттєзвалищі стала маркером, який продемонстрував відсутність належної державної політики в сфері поводження з відходами. Роками завуальована (для тих, хто не змушений жити поблизу полігонів побутових відходів) проблема постала перед усім українським народом. Рецидив львівської трагедії можливий і в інших регіонах [1, с. 9].

Трагічні наслідки сміттевого колапсу не прискорили процеси нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення у модернізацію інфраструктури поводження з відходами, що законсервувало на довгі роки проблеми, які пов'язані з поводженням як з промисловими, так і побутовими відходами, зокрема в частині їх утилізації. Й надалі домінуючим є тренд надання переваги фінансуванню поточних витрат, а не капітальних інвестицій, що підвищує рівень спрацьованості основного капіталу індустрії вторинного ресурсокористування. У 2015—2020 роках сукупні витрати у поводження з відходами за всіма джерелами фінансування в цілому по Україні щорічно зростали окрім діапазону 2019—2020 років. Зокрема, у 2015 році вони становили 7539,4 млн грн, у 2016 році — 8928,3 млн грн, у 2017 році — 9979,2 млн грн, у 2018 році — 10012,3 млн грн, у 2019 році — 15981,4 млн грн, у 2020 році — 14097,0 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком сума сукупних витрат у поводження з відходами за всіма джерелами фінансування в цілому по Україні виросла на 6557,6 млн грн або на 187,0%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2019 році (15981,4 млн грн), а найменше — у 2015 році (7539,4 млн грн) (табл. 1). Враховуючи прискорені темпи інфляційно-девальваційних процесів, які мали місце у 2015—2020 роках, можна констатувати відсутність реального нарощення фінансових впливів у сферу поводження з відходами.

Ключовою складовою мінімізації потоків відходів у сфері матеріального виробництва виступає запобігання утворенню відходів за допомогою внесення зміни у виробничий процес, що потребує значних інвестиційних

впливів у модернізацію виробничого устаткування. У 2015—2020 роках витрати щодо запобігання утворенню відходів за допомогою внесення зміни у виробничий процес зростали, окрім незначного падіння у 2019 році.

Зокрема, у 2015 році витрати щодо запобігання утворенню відходів за допомогою внесення зміни у виробничий процес становили 274,3 млн грн, у 2016 році — 326,3 млн грн, у 2017 році — 405,2 млн грн, у 2018 році — 469 млн грн, у 2019 році — 365,2 млн грн, у 2020 році — 460,5 млн грн.

У 2020 році порівняно з 2015 роком сума витрат щодо запобігання утворенню відходів за допомогою внесення зміни у виробничий процес виросла на 186,2 млн грн або на 167,9%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2018 році (469 млн грн), а найменше — у 2015 році (274,3 млн грн). Нарощення сукупних витрат у запобігання утворенню відходів за допомогою внесення зміни у виробничий процес напряму залежить від інституціоналізації комплексу фіскальних, бюджетних та кредитних інструментів стимулювання суб'єктів виробничо-господарської діяльності реалізовувати проекти ресурсозбереження.

Не відбулося проривних змін щодо суттєвого збільшення витрат за всіма джерелами фінансування у індустрію збирання та транспортування відходів. Хоча у 2015—2020 роках витрати щодо збирання і транспортування відходів відображали висхідну тенденцію. Зокрема, у 2015 році витрати щодо збирання і транспортування відходів становили 5700,3 млн грн, у 2016 році — 5670,2 млн грн, у 2017 році — 6601,8 млн грн, у 2018 році — 7222,4 млн грн, у 2019 році — 8251,2 млн грн, у 2020 році — 9568,2 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком сума витрат щодо збирання і транспортування відходів виросла на 3867,9 млн грн або на 167,9%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2020 році (9568,2 млн грн), а найменше — у 2015 році (5700,3 млн грн). Можна припустити, що в умовах укрупнення територіальних громад створюються додаткові умови для нарощення обсягів фінансування проектів модернізації та реконструкції матеріально-технічної бази розміщення та транспортування відходів.

Особливо складною є ситуація з розбудовою інфраструктури поводження з небезпечними відходами, котрі наносять найбільш руйнівний вплив на навколишнє природне середовище. У 2015—2020 роках витрати на оброблення, знешкодження та розміщення небезпечних відходів (спалювання, розміщення на полігоні, інші методи) чіткої тенденції не відображали. Зокрема, у 2015 році витрати на оброблення, знешкодження, розміщення небезпечних відходів (спалювання, розміщення на полігоні, інші методи) становили 218,4 млн грн, у 2016 році — 1558,4 млн грн, у 2017 році — 1374 млн грн, у 2018 році — 440,8 млн грн, у 2019 році — 4828,7 млн грн, у 2020 році — 164,3 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком витрати на оброблення, знешкодження, розміщення небезпечних відходів (спалювання, розміщення на полігоні, інші методи) знизилися на 54,1 млн грн або на 24,8%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2019 році (4828,7 млн грн), а найменше — у 2020 році

Таблиця 1. Сукупні витрати у поводження з відходами за всіма джерелами фінансування в цілому по Україні

Показники	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2020/ 2015,+/-	2020/ 2015,%
Сукупні витрати у поводження з відходами за всіма джерелами фінансування, млн грн	7539,4	8928,3	9979,2	10012,3	15981,4	14097	6557,6	187,0%
Запобігання утворенню відходів за допомогою внесення зміни у виробничий процес, млн грн	274,3	326,3	405,2	469	365,2	460,5	186,2	167,9%
Збирання і транспортування відходів, млн грн	5700,3	5670,2	6601,8	7222,4	8251,1	9568,2	3867,9	167,9%
Оброблення, знешкодження, розміщення небезпечних відходів: спалювання, розміщення на полігоні, інші методи, млн грн	218,4	1558,4	1374	440,8	4828,7	164,3	-54,1	-24,8%
Оброблення, знешкодження, розміщення відходів (крім небезпечних відходів), млн грн	1321,1	1345,8	1573,9	1813,6	2465,8	3870,3	2549,2	293,0%
Аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження і т.п., млн грн	2,9	3,2	3,8	3,6	4,7	11,9	9	410,3%
Інші витрати, пов'язані із знешкодженням відходів, млн грн	22,4	24,4	20,5	62,9	65,9	21,8	-0,6	-2,7%

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

(164,3 млн грн). Така тенденція сукупних витрат на оброблення, знешкодження та розміщення небезпечних відходів у 2015—2020 роках свідчить про подальше спрацювання інфраструктури поводження з відходами, котрі становлять значну небезпеку для здоров'я людей та стану навколишнього природного середовища.

Інша ситуація спостерігається у динаміці сукупних витрат на оброблення, знешкодження та розміщення відходів (крім небезпечних відходів). У 2015—2020 роках витрати на оброблення, знешкодження, розміщення відходів (крім небезпечних відходів) щорічно зростали. Зокрема, у 2015 році витрати на оброблення, знешкодження, розміщення відходів (крім небезпечних відходів) становили 1321,1 млн грн, у 2016 році — 1345,8 млн грн, у 2017 році — 1573,9 млн грн, у 2018 році — 1813,6 млн грн, у 2019 році — 2465,8 млн грн, у 2020 році — 3870,3 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком витрати на оброблення, знешкодження, розміщення відходів (крім небезпечних відходів) зросли на 2549,2 млн грн або на 293,0 %. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2020 році (3870,3 млн грн), а найменше — у 2015 році (1321,1 млн грн). Водночас сума видатків за цією статтею є вкрай недостатньою, щоб налагодити масову утилізацію промислових відходів та побутового сміття у виробничих та енергетичних цілях.

Прикметною рисою фінансово-інвестиційного забезпечення сфери поводження з відходами є мізерні суми фінансування досліджень та розробок, пов'язаних з продукуванням методів та технологій утилізації різноманітних видів відходів, розміщених на спеціальних

полігонах та стихійних звалищах. У 2015—2020 роках витрати на аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження відображали висхідний тренд. Зокрема, у 2015 році витрати на аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження становили 2,9 млн грн, у 2016 році — 3,2 млн грн, у 2017 році — 3,8 млн грн, у 2018 році — 3,6 млн грн, у 2019 році — 4,7 млн грн, у 2020 році — 11,9 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком витрати на аналітичні виміри, контроль, лабораторні дослідження зросли на 9 млн грн або на 410,3%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2020 році (11,9 млн грн), а найменше — у 2015 році (2,9 млн грн). Визріла необхідність у розбудові науково-дослідної бази поводження з відходами з метою розроблення технологій, котрі дадуть можливість максимальною мірою вилучати ресурсну цінність з матеріально-технічної субстанції різноманітних видів відходів і паралельно з екологічними проблемами також вирішувати проблеми енергетичного спрямування.

Інші витрати, пов'язані із знешкодженням відходів, у 2015—2020 роках не відображали рівномірних тенденцій. Зокрема, у 2015 році інші витрати, пов'язані із знешкодженням відходів, становили 22,4 млн грн, у 2016 році — 24,4 млн грн, у 2017 році — 20,5 млн грн, у 2018 році — 62,9 млн грн, у 2019 році — 65,9 млн грн, у 2020 році — 21,8 млн грн. У 2020 році порівняно з 2015 роком інші витрати, пов'язані із знешкодженням відходів, знизилися на 0,6 млн грн або на 2,7%. За період 2015—2020 років найбільше значення в динаміці даного показника мало місце у 2019 році (65,9 млн грн),

а найменше — у 2017 році (20,5 млн грн). У короткостроковій перспективі однією із статей сукупних видатків у сферу поводження з відходами має стати діджиталізація управління потоками відходів та процесами їх утилізації, а також отримання спеціальних дозволів та сертифікатів, котрі засвідчують безпечність вторинного ресурсокористування.

Виходячи з приведеного вище, необхідно зазначити, що саме різноманітні види відходів виступають джерел забруднення атмосферного повітря та виникнення негативних кліматичних змін, а також забруднення ґрунтів та водних джерел, призводять до виснаження біорізноманіття та погіршення здатності біогеоценозів продукувати екосистемні послуги. Тому модернізація інфраструктури поводження з відходами виступає ключовою ланкою екологізації системи розширеного відтворення господарського комплексу країни. Більше того, регіони України різняться структурою утворених відходів різноманітних ланок матеріального виробництва. Якщо у старопромислових регіонах та регіонах, де базовою ланкою господарства виступала хімічна індустрія, основною проблемою є утилізація хвостосховищ, то у регіонах непромислової спеціалізації ключовою проблемою виступає утилізація відходів сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва з метою виробництва паливних продуктів. Саме з цих міркувань необхідно виходити при проектуванні дорожньої карти нарощення обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення модернізації та реконструкції інфраструктури поводження з відходами.

Враховуючи масштабність відповідної проблематики і зростаюче навантаження на державний бюджет, в Україні передусім актуалізується питання формування фінансової бази сектору відходів і створення відповідного підґрунтя у вигляді джерел надходжень і форм акумуляції коштів. Досвід країн ЄС і передусім наших сусідів по Східноєвропейському регіону — Польщі, Литви та інших може служити певним орієнтиром при удосконаленні системи оподаткування і забезпеченні стійкого фінансування сфери поводження з відходами в Україні [4]. Кошти публічних бюджетів, які спрямовуються у розбудову інфраструктури з особливо небезпечними відходами та інфраструктури поводження з побутовим сміттям, мають доповнюватися коштами суб'єктів приватного підприємництва як через реалізацію проєктів на основі угод публічно-приватного партнерства, так і через створення умов для залучення партнیزняних та іноземних приватних інвестицій, а також коштів міжнародних фінансово-кредитних організацій та коштів урядів іноземних держав.

Залучення додаткових фінансових ресурсів у сферу поводження з відходами, в першу чергу у використання їх ресурсної цінності у виробничих та енергетичних цілях, стане можливим за умови формування сучасного економічного механізму поводження з відходами як сукупності методів, інструментів та важелів бюджетно-податкового, грошово-кредитного, митного, компенсаційного та регламентно-дозвільного впливу на суб'єктів виробничо-господарської діяльності в частині вторинного ресурсокористування. Такий механізм має охоплювати регулятори, котрі стимулюватимуть не тільки процес ресурсозбереження, але і масове запро-

вадження методів і технологій енергоефективного природокористування (максимізація використання ресурсної цінності вторинної природної сировини та побутового сміття в енергетичних цілях), що сприятиме суттєвому нарощенню виробництва різноманітних видів енергії та енергетичних продуктів з відновних джерел, що корелює з базовими положеннями міжнародних природоохоронних конвенцій.

У разі інституціоналізації економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування за умови врахування секторальних та інвестиційних особливостей залучення вторинної природної сировини до господарського обігу сформується умови для того, щоб перетворити велику кількість полігонів промислових відходів, зокрема відходів лісгосподарських, деревообробних та переробно-харчових виробництв, та звалищ побутових відходів у ресурсну базу вторинного ресурсокористування та виробництва різноманітних видів біологічного палива. У підсумку в ряді регіональних та муніципальних господарських комплексів сформується біоенергетичний сектор, активізуються процеси щодо реалізації проєктів декарбонізації та досягнення вуглецевої нейтральності, уповільняться процеси глобального потепління та зменшиться залежність національної економіки від викопних вуглеводнів [3, с. 37].

Диверсифікація інструментів фінансово-інвестиційного забезпечення сфери поводження з відходами має також доповнюватися формуванням інституціонального підґрунтя створення спеціалізованих державних та комунальних підприємств. Практика створення спеціалізованих державних та комунальних підприємств у сфері поводження з відходами має бути продовжена з врахуванням регіональних особливостей вторинного ресурсокористування та викликів воєнного часу. Одним з найбільш вагомих рішень в плані акумулювання фінансових ресурсів на переробку відходів стало створення у 1998 році державної компанії "Укрєкокомресурси" [5] ("Укртарепереобка"), орієнтованої передусім на переробку та утилізацію відходів тари і упаковки. Однак такі підходи до організації та фінансування заходів з утилізації відходів — маєтись на увазі присутність на ринку одного гравця — фактично монополіста, виявилися мало дієздатними. Недостатній контроль за діяльністю компанії спричинив звинувачення у нецільовому використанні коштів тощо [2]. Вже зараз необхідно внести зміни до вітчизняного конкурентного та антимонопольного законодавства, щоб обмеженням монополізації на ринку переробки вторинних ресурсів усунути наявні перегиби і підвищити інвестиційну привабливість проєктів вторинного ресурсокористування. Монополізація ринку промислових та побутових відходів буде відштовхувати потенційних інвесторів від фінансових вливань у розбудову інфраструктури поводження з відходами, зокрема у створення сміттєспалювальних заводів та заводів по виробництву твердого біопалива.

Тому необхідною умовою реорганізації механізму збирання та витрачання коштів для утилізації відходів є створення конкуренції на ринку відходів упаковки, а також запровадження прозорої звітності щодо отриманих та розподілених коштів. При впровадженні платежів за утилізацію інших видів відходів, зокрема відпрацьо-

ваної техніки, елементів живлення тощо, слід уникнути правових колізій, що були допущені при створенні системи поводження з відходами упаковки, а саме надання переваг одній компанії [2]. Фіскально-бюджетний механізм регулювання ринку упаковки має охоплювати набір інструментів стимулювання виробництва пакувальних матеріалів органічного походження та обмеження виробництва упаковки з екологічно небезпечних матеріалів. Це дасть змогу сформувати ще один перспективний напрям екологізації національної економіки — використання відходів сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва для виготовлення органічного пакувального матеріалу.

Проблема тари та упаковки є частиною проблеми поводження з відходами, що є залишками кінцевого споживання. Практика збору певних коштів з виробників (після прийняття відповідного законодавства) має поширюватися не лише на упаковку та відходи упаковки, але й на деякі інші групи товарів. Зокрема на електричне та електронне обладнання (у т. ч. на батарейки та акумулятори, лампи та прилади, що містять ртуть), транспортні засоби, оливи та мастила тощо. Зібрані кошти повинні розподілятися у сферу поводження з твердими побутовими відходами на впровадження роздільного збирання, створення сміттесортувальних та сміттєпереробних комплексів, станцій демонтажу відпрацьованої техніки, транспортних засобів тощо [2]. Інституціоналізація плати за виробництво упаковки, електричного та електронного обладнання, олив та мастил (сплачується виробниками) створить передумови для диверсифікації інструментів наповнення спеціальних бюджетних фондів, призначенням котрих виступає фінансування розбудови інфраструктури поводження з відходами, в першу чергу інфраструктури їх утилізації. Це стане проявом імплементації передової іноземної практики встановлення плати за виробництво продукції, утилізація якої несе небезпеку для довкілля. Введення такого фіскального інструменту урізноманітнить набір регуляторів сфери поводження з відходами і закладе додаткові стимули для екологічнобезпечної утилізації та знешкодження небезпечних відходів.

Ключовим моментом формування сучасної системи поводження з побутовими та промисловими відходами виступає налагодження їх своєчасного транспортування до спеціалізованих полігонів та сміттєспалювальних заводів. Основним стимулятором результативного транспортування відходів виступає запровадження стимулюючої тарифної політики. При цьому слід виходити з того, що одним з базових фінансових інструментів регулювання процесів вторинного ресурсокористування є встановлення тарифів на послуги транспортних організацій. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2006 р. № 1010 затверджено "Порядок формування тарифів на послуги з вивезення побутових відходів" [6]. Ним передбачено, що до тарифів на зазначені послуги можуть включатися витрати із створення резервного капіталу, що спрямовується на капітальні інвестиції. Витрати із здійснення капітальних вкладень, створення спеціальних резервних інвестиційних фондів, забезпечення прибутковості інвестованого капіталу включаються до тарифів на підставі погоджених у встановленому порядку інвестиційних програм підприємства

у сфері поводження з побутовими відходами. Крім того, до фінансових витрат віднесено витрати з виплати відсотків за користування кредитами, пов'язаними із залученням інвестицій [2]. Розмір тарифів за вивезення побутових відходів однозначно має охоплювати інвестиційну складову, яка необхідна для своєчасного оновлення парку транспортних засобів та спеціалізованого устаткування для забезпечення роздільного складування вторинних ресурсів і налагодження їх утилізації та знешкодження. Обґрунтовані тарифи за вивезення побутових відходів дадуть можливість у більшості муніципалітетів налагодити сучасну систему вторинного ресурсокористування та мінімізувати негативний вплив небезпечних відходів на стан навколишнього природного середовища.

У міру поглиблення децентралізації влади та завершення процесу формування мережі укрупнених територіальних громад зростає роль місцевої влади в питаннях поводження з відходами. Потрібна трансформація системи відносин територіальних громад із суб'єктами підприємницької діяльності, у тому числі в частині утилізації відходів. Істотного збільшення обсягів інвестування можна досягти при розширенні переліку угод державно-приватного партнерства в сфері поводження з відходами. Тому прискорення темпів інвестування проєктів у сфері поводження з відходами на рівні регіонів і територіальних громад пов'язане з удосконаленням законодавства про державно-приватне партнерство. У нинішній редакції Закону України "Про державно-приватне партнерство" обробка відходів належить до угод між державними (комунальними) і приватними партнерами, що створює певні інституціональні передумови для застосування такого роду угод у практиці поводження з відходами [1, с. 9]. У міру необхідності диверсифікації енергетичного забезпечення потреб окремих населених пунктів у зв'язку з нападами російських загарбників на об'єкти енергозабезпечення доцільним виступає масове запровадження органами місцевого самоврядування проєктів використання ресурсної цінності різноманітних видів відходів задля нарощення обсягів виробництва теплової та електричної енергії з відновних джерел.

Ключовим моментом при цьому виступає диверсифікація джерел фінансово-інвестиційного забезпечення, яка передбачає доповнення коштів державного та місцевого бюджетів коштами приватних підприємницьких структур та іноземних інвесторів. У короткостроковій перспективі таке доповнення публічних коштів коштами приватного бізнесу стане можливим за умови удосконалення інституціонального середовища реалізації угод публічно-приватного партнерства.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Модернізація сфери поводження з відходами виступає ключовим елементом екологізації національної економіки, оскільки саме продукування відходів здійснює найбільш детермінуючий еколого-деструктивний вплив на стан навколишнього середовища та здоров'я громадян. Така модернізація потребує залучення додаткових обсягів інвестиційних вливань, щоб поживити процеси утилізації вторинної природної сировини

і побутового сміття. В умовах поглиблення децентралізації влади та завершення процесу формування мережі укрупнених територіальних громад сформувалися передумови для перенесення центру інвестиційної активності у сфері поводження з відходами на регіональний та місцевий рівень. Водночас на загальнонаціональному рівні необхідно створити інституціональні передумови для формування сучасних регіональних систем поводження з відходами, зокрема створення спеціалізованих державних та комунальних підприємств, зорієнтованих на упорядкування потоків відходів та їх утилізацію, введення обґрунтованих тарифів за вивезення побутових відходів, створення інституціонального підґрунтя для залучення приватних інвестицій у комунальний сегмент вторинного ресурсокористування. У 2015—2020 роках у динаміці сукупних витрат у поводження з відходами за всіма джерелами фінансування спостерігається висхідна тенденція, яка в основному зумовлена інфляційно-девальваційними процесами, а не реальним збільшенням обсягів фінансово-інвестиційного забезпечення вторинного ресурсокористування. Забезпечення суттєвого збільшення інвестиційних вливань у сектор поводження з відходами стане можливим за умови удосконалення інституціонального середовища партнерських відносин місцевого самоврядування та приватного бізнесу, а також інституціоналізації комплексу бюджетно-податкових, грошово-кредитних, митних, компенсаційних та регламентно-дозвільних інструментів стимулюючого впливу на процеси вторинного ресурсокористування.

Література:

1. Голян В. Інвестиції в переробку відходів: як подолати пасивність влади та бізнесу. Дзеркало тижня. 2018. № 13 (359). С. 9.
2. Маковецька Ю. Фінансово-економічні важелі забезпечення розвитку вторинного ресурсокористування. Економіст. 2010. № 12. С. 76—78.
3. Медінська Н.В. Інституціоналізація економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування: інвестиційний та секторальний вимір. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 11—12. С. 32—38.
4. Міщенко В., Омеляненко Т. Становлення фінансової бази управління відходами в Україні. Економіст. 2012. № 7. С. 48—51.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 915 "Про впровадження системи збирання, сортування, транспортування, переробки та утилізації відходів як вторинної сировини" [Електронний ресурс]. URL: <http://www.uapravo.net/data2008/base54/ukr54740.htm>
6. Постанова КМУ від 26 липня 2006 р. № 1010 "Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з вивезення побутових відходів" (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 297 (297-2007-п) від 27.02.2007; № 692 (692-2009-п) від 08.07.2009). [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
7. Сотник І.М. Економічне стимулювання ресурсозбереження у контексті сталого розвитку України. Економіст. 2010. № 12. С. 72—75.

References:

1. Holian, V. (2018), "Investments in waste processing: how to overcome the passivity of the authorities and business", Dzerkalo tyzhnia, vol. 13 (359), pp. 9.
2. Makovets'ka, (2010), "Financial and economic levers for ensuring the development of secondary resource use", Ekonomist, vol. 12, pp. 76—78.
3. Medyns'ka, N.V. (2022), "Institutionalization of economic mechanism of resource saving and energyeffective nature management: investment and sectoral measuring", Investysii: praktyka ta dosvid, vol. 11—12, pp. 32—38.
4. Mischenko, V. and Omel'ianenko, T. (2012), "Formation of the financial base of waste management in Ukraine", Ekonomist, vol. 7, pp. 48—51.
5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2001), Resolution "On the implementation of the system of collection, sorting, transportation, processing and utilization of waste as secondary raw materials", available at: <http://www.uapravo.net/data2008/base54/ukr54740.htm> (Accessed 25 Feb 2024).
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), Resolution "On the approval of the Procedure for the formation of tariffs for household waste removal services", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (Accessed 25 Feb 2024).
7. Sotnyk, I.M. (2010), "Economic stimulation of resource conservation in the context of sustainable development of Ukraine", Ekonomist, vol. 12, pp. 72—75. *Стаття надійшла до редакції 02.03.2024 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663